

Aida İmanquliyevanın tədqiqatlarında C.X.Cübranın “Peyğəmbər” və M.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” əsərləri

Bəsirə Əzizəliyeva

*AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə elmlər doktoru*

Azərbaycan şərqşünaslıq elminin inkişafında misilsiz xidmətləri olan və dünya şərqşünaslığına önəmli əsərlər təqdim edən Aida İmanquliyevanın tədqiqatları əhəmiyyətli problemlərin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Şərqşünas alimin araşdırmalarında ərəb mühacirət ədəbiyyatının öyrənilməsi əsas yer tutur.

XX əsrin əvvəllərində ABŞ-da formalaşan ərəb mühacirət ədəbiyyatında “Peyğəmbərənə” silsilədən yazılmış bir sıra əsərlər dünya şöhrəti qazanmışdır. Əmin ər-Reyhaninin “Xalidin kitabı” əsəri ərəb-Amerika ədəbiyyatında “Peyğəmbərənə” seriyadan yazılmış əsərlərin ilk “müjdəçisi” hesab olunmuşdur. Tədqiqatçı N.Həccar yazır ki, bu əsər ərəb-Amerika ədəbiyyatının iki ingilis dilində olan – C.X.Cübranın “Peyğəmbər” və M.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” və A.C.Kərəmin ərəb dilində yazılmış “Abdullahın kitabı” əsərlərinin müjdəçisi olmuşdur [14, s.4]. Bu əsərlər arasında “Mirdadın kitabı” romanı və “Peyğəmbər” essesi bir sıra uyğun cəhətlərə malikdir.

Görkəmli şərqşünas alim, ərəb məhcər ədəbiyyatının araşdırılmasında mühüm xidmətləri olan Aida İmanquliyeva hər iki əsərin ərəb ədəbiyyatındakı mövqeyini yüksək dəyərləndirmiş və M.Nuaymən “Mirdadın kitabı” romanının C.X.Cübranın “Peyğəmbər” əsəri ilə səsleşdiyini qeyd etmişdir. Müəllif “Mirdadın kitabı”nın süjet baxımından daha mürəkkəb və həcmli olsa da C.X.Cübranın “Peyğəmbər” əsəri ilə bir sıra uyğun motivlərə malik olduğunu göstərmişdir. Tədqiqatçı alimə görə, hər iki əsərdə əsas fikir, ideya müqayisə olunandır, burada insanlara onların necə yaşamalarına, səhvlərdən xilas olmalarına, həyatın əsl mənasını necə dərk etmələrinə və Allaha qovuşmalarına dair öyüd və nəsihətlər səslənir [7, s.240].

Ərəb yazıçısı Mixail Nuaymən ingilis dilində yazdığı “The Book of Mirdad” – “Mirdadın kitabı” əsəri mütəfəkkir ədibin yaradıcılığında mühüm yer tutmaqla ədəbi-fəlsəfi, dini-teoloji xüsusiyyətləri müəllifin humanist düşüncələri prizmasından ifadə edir. “Mirdadın kitabı” romanını M.Nuaymə 1946-cı ildə ingilis dilində yazmış və ilk dəfə 1948-ci ildə Beyrutda nəşr etdirmişdir. 1952-ci ildə əsərin

müəllif tərəfindən ərəb dilinə edilmiş tərcüməsi Beyrutda çap olunmuşdur. İngilis dilində yazdığı ilk əsəri olmaqla M.Nuaymə xatirələrində onun səbəbini belə izah edirdi: “Yalnız bircə şeyi qərara almışdım ki, kitab ingilis dilində yazılmalıdır. Əgər siz soruşsanız niyə? Mən cavab verməyə çətinlik çəkərdim. Bu sadəcə mənə belə vəhy edilirdi” [17, s.300].

“Mirdadın kitabı” romanı C.X.Cübranın “The Prophet” – “Peyğəmbər” (1923) essesi ilə yanaşı, ərəbdilli “Cübranın sözləri” (1927) əsəri ilə də bir sıra məqamlarda səsleşir.

Sözügedən əsərlər həm forma, həm də ideya baxımından müqayisə edilə bilər. Burada məşhur alman filosofu F.Nitsşenin “Zərdüş belə demişdir” əsərini də mütləq xatırlatmaq lazımdır. C.X.Cübranın ədəbi-fəlsəfi, eləcə də mənəvi-etik konsepsiyasının ən bariz nümunəsi olan “Peyğəmbər” əsəri məzmun və ideyaca nə qədər orijinal olsa da, forma baxımından alman filosofunun yaradıcılığının

təsirini də nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Eyni fikri M.Nuaymənin əsəri haqqında da söyləmək mümkündür. Həmin nöqteyi-nəzərdən, N.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” F.Nitsşenin “Zərdüşt belə demişdir” əsərinə formaca və üslubca qismən bənzəyən fəlsəfi romandır” fikirləri ilə də tamamilə razılaşmaq mümkündür. F.Nitsşe fəlsəfəsi, xüsusilə, onun “Zərdüşt belə demişdir” əsərinin mühacir yazıçıların dünyagörüşünün formalaşmasındakı təsiri danılmazdır. Sözügedən təsir müəyyən mərhələli xarakter daşısa da ədiblərin ən məşhur əsərlərində özünəməxsus çalarlarda meydana çıxmışdır. Görkəmli şərqşünas alim A.İmanquliyeva da bu məsələyə tədqiqatlarında öz münasibətini bildirmişdir: “İlk baxışdan elə görünə bilər ki, əl-Mustafa obrazı

Nitsşenin “Zərdüşt belə demişdir” kitabındakı peyğəmbər obrazına bənzəyir. Buradaca qeyd edək ki, ərəb yazıçısının humanist-demokratik ruhu Nitsşenin kitabının nihilist və dağıdıcı istiqamətindən kəskin şəkildə fərqlənir və bu iki surət arasında biz heç bir ümumi cəhəti qeyd edə bilmərik. Əl-Mustafanın öyüdləri heç bir nöqtədə Zərdüştün nəsihətləri ilə üst-üstə düşmür” [7, s.133].

A.İmanquliyeva ərəb yazıçısının yaradıcılığında alman filosofunun təsirini, əsas etibarilə, inkar etsə də, F.Nitsşenin fəlsəfəsinin XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Avropa ölkələrində olduğu kimi Şərqdə də bir çox yazıçı və mütəfəkkirə, o cümlədən, Pakistanın böyük şairi və filosofu Məhəmməd İqbala təsir göstərdiyini, C.X.Cübranın da bundan

kənarda qalmadığını qeyd etmişdir: “Sözsüz ki, C.X.Cübran alman filosofunun bəzi xilaskar – peyğəmbəranə üslubunu qəbul etmişdir. F.Nitsşenin kilsəyə, sosial institutlara münasibəti də ona yaxın olmuşdur” [18, s.110].

“Peyğəmbər” və “Mirdadın kitabı” əsərləri süjet baxımından fərqli səpkidə yazılmışdır. Lakin qəhrəmanların müəlliflərin ideya uyğunluğunu göstərən çıxışları süjetə də bir yaxınlıq gətirmişdir. Ən başlıcası, hər iki əsərdə müəlliflərin məqsədi bir-biri ilə yaxından səsleşir.

Mühacir ərəb yazıçılarının sözügedən əsərləri ədiblərin insan, həyat, dünya, Tanrı, sevgi və digər məsələlər barəsində ədəbi-fəlsəfi düşüncələrini əks etdirir. Müqəddəs dini kitablar, peyğəmbərlərin həyatı haqqındakı əhvalatlar, müxtəlif fəlsəfi təlimlər, eləcə də alman filosofu F.Nitsşenin “Zərdüşt belə demişdir” əsərindən özünəməxsus formada bəhrələnən C.X.Cübran və M.Nuaymə Şərq və Qərb ölkələrində uzun müddət müzakirə olunan, müasir mərhələdə də dünya ədəbiyyatının məşhur əsərləri içərisində qeyd edilən orijinal bədii nümunələr yaratmışlar.

Zaman etibarıyla daha öncə qələmə alınmış “Peyğəmbər” essesi və eyni zamanda, C.X.Cübranın zəngin ədəbi irsi yaxın dostu və müasiri olan M.Nuaymən daim diqqət mərkəzində olmuşdur. M.Nuaymə “Kahlil Gibran: A Biography” - “Xəlil Cübran: Bioqrafiya” kitabında, eləcə də məqalə, məktub və xatirələrində C.X.Cübranın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş, onu ərəb ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri qismində dəyərləndirmişdir. Bu baxımdan da ədib öz romanını yazarkən C.X.Cübranın fikirlərindən, xüsusilə də eyni məqsədə xidmət edən “Peyğəmbər” əsərindən də bəhrələnmişdir. “Mirdadın kitabı” əsəri Cübranın, müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, “Həyat, Gözəl, Xoşbəxtlik və Barışa dair” düşüncələrini ifadə edən “Cübranın sözləri” əsəri ilə də səsleşir. Əsərlər arasındakı uyğun məqamlar, əslində, birtərəfli təsir xüsusiyyətlərindən daha çox, müəlliflərin dünyagörüşləri və bədii konsepsiyalarındakı yaxınlıqdan irəli gəlmişdir. M.Nuaymən 1955-ci ildə “Peyğəmbər” əsərinin ərəb dilinə tərcümə etməsini xatırladan A.İmanquliyeva ədiblərin real dostluğu və ədəbi yaxınlığna işarə edərək yazır: “Uzun illər Cübranla yaxın ünsiyyətdə olan Nuyamə yazıçını yaxşı tanıyırdı. Bu ona “Peyğəmbər” Cübranın mənəvi-estetik kreditsudur” – deməyə əsas verirdi. Hərfi tərcümədən imtina edən Numaymə orijinalın ruhuna uyğun gələn ifadə formalarını aramışdır” [7, s. 126]

C.X.Cübran və M.Nuaymən əsərlərini birləşdirən ən mühüm cəhətlərdən biri Peyğəmbər motivi ilə bağlıdır. İnsan və Allah haqqında “əbədi problem-

lərin” əsərdə bütöv fəlsəfi konsepsiya kimi meydana çıxdığını söyləyən A.İmanquliyeva “Mirdadın kitabı” haqqında yazır: “Romanın baş qəhrəmanı Mirdad özünün sonsuz kamilliyi ilə məsihə, peyğəmbərə yaxınlaşır” [7, s. 240]. Nadim Nuaymə Mirdadı M.Nuaymənin peyğəmbər ideyasının ən parlaq nümunəsi hesab edirdi: “...Mirdad M.Nuaymənin peyğəmbər anlayışının icrasındadır; o peyğəmbər ki, əbədi həqiqətin təmsilçisidir, mistik obrazın maqnetizmi, insanları maddilik və məkan-zamandan asılı edən cahillik, yalan pərdələrin onların ürəklərindən və ağıllarından cırıb atır, onları həqiqi anlaşma, son xilas yoluna qaytarır, dünyanı qəfildən tutan həyəcan kimi moizə etdiyi xəyali həqiqət dinamizmi vasitəsilə hərəkət etdirir” [17, s. 243].

Məlumdur ki, dünya ədəbiyyatında peyğəmbər mövzusunda yazılmış əsərlər mövcuddur. Bu zaman müəlliflər iki əsas məqsəddən çıxış edirlər: Müasir düşüncəyə xidmət edərək peyğəmbərin həyatından götürülmüş tarixi mövzulu əsərlərin yazılması; Peyğəmbərlik anlamından bədii mövzu və fikirlərin ifadəsində ədəbi üsul kimi istifadə etmək.

C.X.Cübran və M.Nuaymə öz əsərlərini sözügedən ikinci məqsəd baxımından yazmışlar. Əlbəttə ki, burada da peyğəmbərlik anlayışının daşdığı ilkin mənə əsas götürülmüşdür. “Peyğəmbərlər Allahın seçilmiş bəndələridir, odur ki, bütün bəşər nəslinə təqlid nümunəsi sayılırlar. Peyğəmbərlərin məsumluğu hər şeydən əvvəl əxlaqi məsumluqdur, onlar şəh təhriklərindən, qüsur və qəbahətlərdən xalidirlər, zülm və şərdən uzaqdırlar, haramdan çəkinəndilər” [3, s. 313]. C.X.Cübranın düşüncəsinə görə də insan ürəyi üçün nifrət, qısqanclıq, pislilik və digər mənfi cəhətlər yer üzü üçün yanğın, fırtına və tufanın olduğu qədər təhlükəlidir. Buna görə də ərəb yazıçıları bədii-fəlsəfi yaradıcılıqlarında insanlara təsir qüvvəsinin daha güclü olduğu peyğəmbəranə üslubu seçmişlər. “Peyğəmbərlik müəssisəsi insanların dünya və axirət sevinci üçün zəruridir. Bir çox qabiliyyət və məziyyətlərə sahib olmasına baxmayaraq, zəif iradəli, duyğusal, biliksiz, yalan danışmağa, inkar və pislilik etməyə və haqqdan uzaqlaşmağa meyilli bir varlıq olaraq yaradılan insanın həyatının hər səhifəsində düşüncədə haqqa, əməldə isə xeyrə əsaslanmasına kömək edəcək rəhbərlərə ehtiyacı vardır. Çünki o dünyaya gəldiyi andan çətin və uzun bir həyat mücadiləsi ilə qarşı-qarşıyadır” [9, s. 170].

C.X.Cübran və M.Nuaymənin sözügedən əsərləri peyğəmbəranə üslubda yazılmış əsərlər arasında mühüm yer tutmaqla, qeyd olunduğu kimi, müəlliflərin səsləşən fikirlərini də ifadə edir. Bəzi məqamlara diqqət yetirək.

C.X.Cübranın “Peyğəmbər” əsərində əl-Mustafa 12 il Orfalis şəhərində qaldıqdan sonra doğulduğu

adaya qayıdacaq gəmini gözləyir. “Ən ucaya qovuşmaq üçün illər tükətməmiş” [13, s.12] Tanrının Elçisi “dərin yuxuda olanları oyadaraq” insanlara kim olduqlarını, həyat və ölüm arasındakı həqiqətləri söyləyir.

“Mirdadın kitabı” əsərinin birinci – “Kitabın hekayəsi” hissəsində Bibliya əfsanəsi təsvir olunur. Altar zirvəsində Nuh peyğəmbər “Daşqın və daşqına səbəb olan ehtiras və pozğunluğu yaddan çıxaracaqlarından” qorxdığı üçün oğlu Semə Ark (Mücrü) məbədi tikməyi əmr edir ki, burada doqquz rahib “inam alovunu” qorumalıdır. Məhz dünya sərvətlərinə uyub ilahi həqiqətləri unutduğu zaman məbədin qarşısında rahib peyda olur. Lakin onu rahib kimi deyil, dilənçi kimi qəbul edirlər. Mirdadın

peyğəmbərcəsinə çıxışları Ark məbədinin taleyini dəyişir, Abbat Şamadam ilahi mahiyyətə zidd hərəkətlərinə görə məbədin həyətinə bağlanaraq lal qalır, məbədin sərvətini yoxsul insanlara paylayırlar. Mirdad və digər rahiblər isə ilahi təlimlərini insanlar arasında yaymaq üçün zirvədən aşağı enirlər. Bu cəhət İsa peyğəmbərin sözlərinə uyğun gəlir: “İsa ona dedi: “Əgər kamil olmaq istəyirsənsə, get nəyin varsa sat və yoxsullara payla, göylərdə xəzinən olacaqdır; və gəl, mənim ardınca get” [8, s. 56] incil. A.İmanquliyeva “Mirdadın kitabı” romanını “Nüaymənin özünün fəlsəfi, dini, bədii fikir və təsəvvürlərinin cəmləşdiyi mənəvi-etik nəsihətlər” adlandırarkən də, əsasən, xristianlıqdan irəli gələn dini təlimləri nəzərdə tuturdu [7, s. 244].

Mirdad üçün Ark məbədi insanlara yol göstərən, onları ilahiliyə çağırən istinadgahdır: “Gözlərinizi açın və görün. Tərəddüd edən dünya üçün mayak rolunu oynayan bu Arkda sənin keçə biləcəyindən çox bataqlıq var. Əgər mayak tələ olarsa, dənizdə olanların vəziyyəti necə dəhşətli olmalıdır” [15, s. 61]. Əsər boyu Mirdadın əl-Mustafa kimi peyğəmbər simasında insanlara həyat və ölümün müxtəlif məsələləri haqqında danışdığına şahidi oluruq.

Gördüyümüz kimi, istər C.X.Cübranın, istərsə də M.Nuaymənin yaradıcılığında insanlığı xilas edən, onları Tanrı dərəcəsinə səsləyən Peyğəmbər obrazı təqdim olunur. Sözügedən obraz hər iki müəllifin, demək olar ki, bütün əsərlərində bu və ya digər formada, ayrı-ayrı qəhrəmanlar şəklində iştirak edir. Onlar müəllif “mən”inin əsas daşıyıcıları, bədii qəhrəmanlardan boylanan yazıçı ideyalarının simvoludur. Təsadüfi deyil ki, görkəmli şərqşünas alim A.İmanquliyeva “Peyğəmbər” əsərində Cübranın dünyagörüşündən bəhs edərkən yazır: “Bu əsərin yazıcının dünyagörüşünün kvintessensiyası – onun həyat və ölüm, insan mövcudluğunun mahiyyəti və mənası, xeyir və şər haqqında fikirləri verilmişdir. Yazıçı insan həyatını onun bütün mürəkkəbliyi və dərinliyində, sonsuz həyat axını ilə birlikdə və qarşılıqlı təsirdə, varlığın vəhətində qavrayır” [7, s. 126-127]. “Mirdadın kitabı” əsərindən danışarkən də şərqşünas alim, haqlı olaraq, qeyd edir ki, Nuaymənin əvvəlki əsərlərində olduğu kimi, burada da baş qəhrəman müəllif “mən”inin ifadəçisidir [7, s. 240].

C.X.Cübranın “Peyğəmbər” əsərindəki əl-Mustafa və M.Nuaymənin Mirdadı yuxarıda qeyd olunan silsilədəki qəhrəmanları ümumiləşdirir və yazıcıların əsas məqsədlərini ifadə edir. Bəs həmin obrazlarla müəlliflər kimi nəzərdə tuturlar? Peyğəmbər mövzusunda dünya ədəbiyyatında yazılmış bir sıra əsərlər kimi ərəb yazıcılarının əsərlərində də hər hansı peyğəmbər surəti nəzərdə tutulmuşmu, yaxud həmin obrazlar müəllif təxəyyülünün məhsuludur? A. İmanquliyeva “bu kitabda Cübranın din haqqındakı təsəvvürləri xristianlıq, islam və ya hər hansı başqa bir dinin çərçivəsində qapanıb qalmır” [7, s. 131] deyərək Cübranın qəhrəmanı üçün dinin həyatın özündə, insanların əməl və düşüncələrində olduğunu qeyd edir [7, s. 131].

C.X.Cübranın “Peyğəmbər” əsərinin bəzi xüsusiyyətlərini, “əsərin konkret olaraq bir dinin ənənə-

ləri əsasında yazılmadığını və əl-Mustafa obrazının universallığını nəzərə almaqla əsərdə əsas obraz ilə Məhəmməd peyğəmbərin nəzərdə tutulması faktını söyləmək mümkündür” [1, s.174].

“Mirdadın kitabı” əsərində mənəvi xilas yolunun bariz nümunəsi hekayə danışanın Çaxmaqdaşı Yamacından keçməklə Altar zirvəsinə doğru qalxmasında simvollaşdırılır. Məşəqqətli yolun çətinlikləri yolçunun inamını sarsıtmır: “Mən əllərimlə və dizlərimlə, oynaq çaxmaqdaşı olduqda isə ayaq barmaqlarımla yol açmalı olurdum” [15, s.14]. Təhlükəli zirvəyə qalxdığı yolda qəhrəman bir çox məneələrə - çörəyini, qidasını əlindən alan keçiotaran və naxırçıya, dünyanın ehtirası simasında qoca qadın və çılpaq qıza, onun əsasını oğurlayan qəddar cütlüyə rast gəlir. Həmin cəhətlər də sufi dünyagörüşünə yaxınlaşır: “Dünya və təəllüqətdən əl çəkməyincə arif öz məqsədinə yetişməz” [2, s. 181-182]. Qadının oxuduğu nəğmə təhkiyəçinin mənəvi yüksəlişini parlaq şəkildə səciyyələndirir:

Aza malik olan – az mübtəla oldu
Çoxa sahib olan çox mübtəla oldu.
Çox mübtəla oldu – az ödədi,
Az ödədi – çox ödədi [15, s.17].

Huşunu itirən yolçu zirvədə Abbat Şamadamin “qalx, xoşbəxt əcnəbi. Sən məqsədinə nail olmusan” sözləri ilə oyanır. Məlum olur ki, Abbat 150 il əvvəl Mirdad tərəfindən cəzalandırılaraq mehrabın aşağısındakı dəmir sandıqda qıfıllanmışdır və o, Mirdadın onu azad etmək üçün öz carçısını göndərənə qədər orada qalmalı idi.

Deməli, Mirdad qayıtmış İsa peyğəmbəri rəmzləşdirirsə, təhkiyəçi - müəllif Nuaymə də Mirdadın davamçılarındandır. Əsərin əsas ideyası bu mövqedə meydana çıxır. Əsərin sonunda Mirdad insanlara öz missiyasını başa vurduğunu söyləyərək sonuncu çıxışını edərkən bəşəriyyəti nəfslərin törətdiyi fəlakətdən uzaq olmağa çağırır: “Nuh peyğəmbərin dövründə bütün yer üzünü basan daşqın birinci və sonuncu bəşəriyyət deyil. O, yalnız dağıdıcı daşqınlar ardıcılığında yüksək nişanədir. Yer kürəsini dağıtmağa hazırlaşan alov və qan daşqını şübhəsiz nişanı ötüb keçəcək...”

Mirdadı diqqətlə dinləməkdən savayı Yer kürəsi səninin üçün heç vaxt məzardan, səma isə kəfəndən başqa bir şey olmayacaq: Lakin biri beşik, digəri isə tax-tac üçün sənə xidmət etməyə yarayardı” [15, s. 180-181].

Mirdad dünyanın faniyyətinə diqqəti çəkir, insanların fani dünyadakı ziddiyyətlərini göstərir: “Sizin-

ki xəlbirlər və ələklər dünyasıdır, iki xəlbiri və ələyi eyni olmayan dünya. Və siz xəlbirləmək mümkün olmayanı xəlbirləməkdə və ələkdən keçirilə bilməyəni ələməkdə daim əzab çəkirsiniz. Sizinki özünün əksinə bölünmüş dünyadır. Çünki Sizdəki mən belə bölünmüşdür” [15, s. 40].

Dünyanın faniliyini, səbr, mənəvi kamilləşmə və günahlardan təmizlənmə yolu ilə ilahi həqiqətə çatmaq yollarını M.Nuaymə “Görüş” povestində də göstərir: “Səbirsizlik də həmçinin, kəsilməli dırnaqdır. İnanın mənə, dünyada elə bir şey yoxdur ki, onun üçün səbirsiz olmağa dəysin. Dünya özü dırnaq kəsiklərinə dəymir, ancaq dırnaq kəsikləri bəzən bütöv dünyaya dəyə bilər... Hər kəsik mənim törətdiyim günahların şahididir” [16, s.100, 102]. M.Nuayməyə görə, günahlar da dırnaqlar kimi böyüylər və onları olduğu kimi saxlasaq, onlar bizim dərimizi qoparacaq və sonda bizi boğacaqdır [16, s. 99-100].

Əsər bütövlükdə insanın mənəvi kamilləşmə yolunun nəzəri sistemidir. Digər əsərlərində də ifadə etdiyi məsələləri M.Nuaymə “Mirdadın kitabı” romanında aydın konsepsiya ilə əks etdirmişdir. “Öz teosofik nəzəriyyəsi, yəni insan cəmiyyəti məhkum olunmuşdur və insan üçün yeganə xilas yolu İsa kimi özünü inkar etmək yolu ilə daxilindəki insanılıqdan ilahiliyə yüksəlməsinədir fikri ilə tam aludə olan Nuaymə... özünü tamamilə onun təbliğinə və təcrübədə istifadə edilməsinə həsr etmişdir” [17, s. 310]. Buna görə də Mirad deyir: “İnsan içindəki Allahu özünə tərəf çəkənə qədər insan olmağa davam edəcək” [15, s. 90]. İnsanı vəhdət təşkil edən üç ünsürdən - şüur, söz, anlayışdan ibarət müqəddəs üçlük hesab edən [15, s. 42] Mirad onu Allahu ilə yaxınlaşdırırdı. A.İmanquliyeva, haqlı olaraq, qeyd edir ki, romanın əsas tezislərindən biri Tanrı konsepsiyasıdır. Nuaymə üçün də Tanrı məhəbbətdir. Mirad deyir: “Allah büsbütün sevgidir” [15, s. 63]. Tədqiqatçı alim belə hesab edir ki, yazıçı hər bir insanda ilahi başlanğıc olduğundan tanrıya məhəbbətin də insana məhəbbət vasitəsilə təzahür etdiyinə inanır. Nəticə etibarilə tanrını sevmək hamını sevmək deməkdir [7, s. 241]. Din birliyi, Tanrıya ibadətdə mahiyyətə üstünlük verilməsi hər iki yazıçını bir ideyada birləşdirirdi.

“Peyğəmbər” əsərinin qəhrəmanı Əl-Mustafa və “Mirdadın kitabı” romanının əsas obrazı olan Miradın bir sıra keyfiyyətlərində və hərəkətlərində

oxşar cəhətlər vardır. Əl-Mustafa Orfalis xalqı (şərti olaraq götürülmüşdür, tarixdə belə bir xalq yoxdur – B.Ə.) tərəfindən müqəddəs, axtardığı həqiqətə qovuşmuş bir tanrı elçisi kimi qəbul olunur. Əsərin əvvəlində o “gəcələrin ağaran şafəqi, seçilmiş və sevgili əl-Mustafa” kimi təqdim olunur. Orfalis xalqı əl-Mustafaya “Ey Tanrının elçisi, ən ucaya qovuşa bilmək uğrunda neçə illər tükətdin” [13, s.12], – deyə müraciət edir. A.İmanquliyevaya görə, əl-Mustafanın peyğəmbər, ustad, gələcəyi görən obrazı Cübranın şair haqqında sırf romantik təsəvvürlərinə uyğun gəlir [7, s. 128].

“Cübranın sözləri” əsərində də Ustad kimi adlandırılan qəhrəman öldükdən sonra şagirdi əl-Muhtadanın dili ilə “Livanın ölümsüz peyğəmbəri” [5, s. 30] adlandırılır. Əsərin digər hissələrində də əl-Muhtada Ustadın sözlərini “Peyğəmbərin sözləri” adlandırır və onun fikirlərini “Peyğəmbər səsi” ilə danışdığını söyləyir.

Mirdad da ilk vaxtlar təzyiqlərə məruz qalır, lakin hətta onu alçaltmağa çalışan gəmi kapitanı Şamadam belə sonda onu müqəddəs hesab edir: “Ey yabançı, onun ayaqları bu torpaqlara dəydiyi üçün bu torpaqlar müqəddəsdür; onun ciyəri bu havanı tənəffüz etdiyi üçün bu hava müqəddəsdür; onun gözləri bu yerləri gördüyü üçün bu yerlər müqəddəsdür” [15, s. 282].

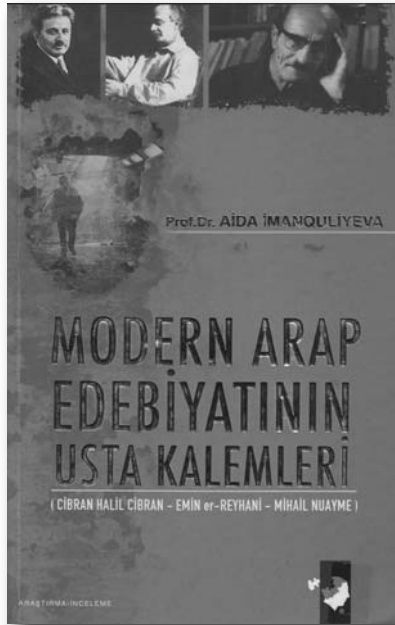
Əl-Mustafa çıxışlara başlamazdan əvvəl yüksəkliklərdə, təpələrdə öz həqiqətini axtarır: “Həqiqətdir ki, mən təpələrə dırmaşır və uzaq yerlərdə dolaşırdım.

Lakin uca bir təpədən, yaxud uzaq bir məsafədən baxmasam sizləri necə görə bilərdim?

Bir kəs uzaqlarda olmadıqca, həqiqətən yaxında ola bilərmimi?” [13, s. 79].

A.İmanquliyeva, haqlı olaraq, yazır ki, “Cübranın Peyğəmbəri romantik-transsensualistlərdəki Şair obrazı kimi insanların intuiativ olaraq duyduğu, lakin ifadə edə bilmədikləri bütün hissələri dilə gətirməyi bacarır” [7, s. 128].

Mirdad da zirvədən enmə zamanının gəldiyini, insanların arasına qayıtmaq zəruriliyini söyləyir: “Yüksəklərdə oturduğunuza görə, bu gün artıq alçaq yerlərə enməlisiniz. Çünki aşağı tərəfi üst tərəflə birləşdirməsəniz, alçaldığımız an yüksələcək, yüksəldiyiniz an da alçalacaqsınız” [6, s. 287]. A.İmanquliyevanın Miradın mənəvi kamilliyi və missiyası ilə məsihə, peyğəmbərə yaxınlaşması fikri də qeyd olunan cəhətlərlə bağlıdır [7, s. 240].

Əl-Mustafa “doğumla ölüm arasında”kı bildiklərini insanlara öyrədənə qədər səssizlik içərisində yaşayır: “Səssizliyi axtarırdım mən, sükutun içində bir xəzinə tapdım ki, güvəncə ətrafıma paylaya bilim?” [13, s. 10]. Orfalis şəhərinə gəldiyi ilk gündən ona inanan qadının - əl-Mitranın xahişi ilə əl-Mustafa öz səssizliyini çıxışları ilə əvəz edir. “Cübranın sözləri” əsərinin əvvəlində də axtardığı həqiqət uğrunda həyatının müəyyən hissəsini sürgündə belə keçirən Ustadın susqunluğu diqqəti çəkir və o da sağirdi əl-Muhtədanın xahişi ilə danışmağa başlayır.

Mirdad da gəmiyə gəldiyi 7 il müddətində öz səssizliyini qoruyur, məhz 7 ildən sonra çıxışlarına başlayır: “Mirdad insanlara və dünyaya dərs vermək üçün dodaqlarını yeddi möhürlə möhürlədi, üzünə də yeddi pərdə çəkdi” [15, s. 292].

Əl-Mustafa Orfalis xalqı, Mirdad isə gəmi rahibləri üçün yabançıdır. Cübran qəhrəmanını “qovuşulmaz yüksəkliklərə vurğun yabançı” adlandırırsa, M.Nuaymə Şamadamin dili ilə Mirdadın yabançı olduğunu söyləyir.

Əl-Mustafadan əl-Mitra, Mirdaddan isə Mikayyun öz səssizliyini pozmağı xahiş edir. Əl-Mitra deyir: “Amma getmədən öncə səndən bir istəyimiz var. Bizlərə qovuşduğun həqiqəti anlat” [13, s.12].

Mikayyun da Mirdaddan danışmağı xahiş edir: “Qulaqlarımız danışmağa həsrət qalmış və qəlblərimiz də o açar üçün darıxmışdır. Ey ataların atası,

biz səndən danışmağı xahiş edirik” [15, s. 294].

Əl-Mustafa insanları bəsirət sahibi olmağa, gözlərini bağlayan pərdələri qaldırmağa çağırır. Tanrının elçisi insanların həmin gücə malik olduqlarına inanır, onlara böyük şəfqətlə yanaşır: “Gözlərinizi dumanlandıran tor onu toxumuş əllər tərəfindən qaldırılacaqdır.

Qulaqlarınızı tıxayan çamuru onu yoğuran barmaqlar çıxarıb atacaqlar” [13, s. 82].

Görkəmli tədqiqatçı alim A.İmanquliyeva da Cübranın qəhrəmanının xalqa yaxınlığına diqqət etmişdir: “Romantik sənətkar kimi, Cübranın özünəməxsusluğu ondadır ki, onun əsərinin qəhrəmanı klassik romantik qəhrəmanlara nisbətən insanlara daha yaxındır. Özünün insanlara sevgisi, onlara yaxınlığı, onların gündəlik həyatını və tələblərini başa düşməsi ilə əl-Mustafa nəinki “kütlə” ilə təzad təşkil edir, əksinə, sanki onunla bütünləşir” [7. s. 132].

Mirdad ətrafındakı rahiblərə qarşı daha kəskin mövqedədir. Ona görə də ədib eyni ideyanı daha az şəfqətlə ifadə edir: “Obyektdən pərdələrini qaldırmağı istəməyin. Tam tərsinə, siz pərdələrinizi atın ki, obyektlər də pərdələrini atsınlar. Eyni zamanda, onlardan möhürlərini də qaldırmağı istəməyin. Siz dodaqlarınızdakı möhürləri qaldırın ki, bütün möhürlər qalxsın” [15, s. 294].

M.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” əsərində nəzəri cəlb edən ən mühüm məsələlərdən biri “Mən” kon-

sepsiyasıdır. Əgər C.X.Cübran “Peyğəmbər” əsərində əl-Mustafanın müxtəlif mövzulardakı çıxışları vasitəsilə dolayısıyla insan “Mən”i haqqındakı düşüncələrini şərh edirsə, M.Nuaymə romanda birbaşa özünün “Mən” haqqındakı təlimini irəli sürür. Təsədüfi deyil ki, A.İmanquliyeva əsəri müəllif “mən”-inin ifadəsi adlandırmışdır [7, s. 240].

C.X.Cübran insan məni Tanrının yaratdıqlarındakı təzahürünün bir parçası olduğu üçün ucaldır və bu kontekstdə sufizm ideyalarından da bəhrələnir. “Peyğəmbər” əsərində əl-Mustafanın ibadət etmək haqqındakı çıxışında Cübran yazır: “Ey bizim qanadlanmış mənlimiz olan Tanrımız, içimizdəki bizi yönəldən güc sənənin gücüdür.

Bizə yalnız sən lazımsan; və bizə özündən daha bir şey verməklə hər şeyi vermiş olursan” [13, s. 62].

Sonuncu fikrin “Quran”ın “əl-Fatihə” surəsində “biz yalnız sənə ibadət edirik və yalnız səndən kömək diləyirik!” [11, s.1] ayəsi ilə səsleşdiyini də qeyd etmək lazımdır. Əsərin sonunda əl-Mustafanın dilindən “sizin uca yaranışınız o uca varlığın içində olmanızdır” [13, s. 75] deyən Cübranın fikirlərindən də görüldüyü kimi, o insan məni Tanrıya yaxınlığı baxımından dəyərləndirmişdir.

A.İmanquliyeva daha çox Cübranın insana inam, onun mənəvi təkamülündən bəhs etdiyini önə çəkir: “Əsərdə insana inam haqqında romantik anlayış insanın mənəvi dirçəliş imkanları barədə əxlaqi baxışlarla səsleşir” [7, s. 134].

M.Nuayməyə yazır: “İnsan “mən” dediyində sözü iki hissəyə ayırır: biri “mən”i bürüyən qundaqdır; digəri isə, sonsuz olan Tanrının zatıdır. İnsan özündən başqa bir şey olduğunu və ya özünə düşmən olduğunu zənn edərək varlığının zatı ilə savaşı” [15, s. 301].

M.Nuaymə insanı “Tanrısını daşıyan bir bulud” [15, s. 304] hesab edərək C.X.Cübran kimi onun varlığını Allaha yaxınlığı ilə dəyərləndirir. A.İmanquliyeva Tanrı konsepsiyasının romanda mühüm rola malik olduğunu söyləyərək müəllifin fikirlərini “nəticə etibarilə Tanrını sevmək hamını sevmək deməkdir” [7, s. 241] fikirləri ilə dəyərləndirmişdir.

C.X.Cübranın “Peyğəmbər” və M.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” əsərlərində ədəblərin ideya yaxınlığını göstərən ən mühüm cəhətlərdən biri Tanrı sevgisinin ifadəsidir. “Sevginin yetmədiyi ucalıq yoxdur” düşüncəsi Cübranın bütün ədəbi-fəlsəfi yaradıcılığı üçün xarakterikdir. Cübran insanları sevgiyə münasibətlərinə görə iki qismə ayırır: “Tanrının ürəyinə qovuşmaq istəyənlər”; “sevgidən rahatlıq və zövq gözləyənlər”. Birincilər ilahi, ikincilər isə dünyəvi sevgini təmsil edirlər. Cübrana görə, ilahi yolu izləyənlər üçün sevgi insanın həm

baş tacı olur, həm də onu çarmıxa çəkdirir. Burada müəllif İsa peyğəmbərin Allah sevgisi uğrunda çarmıxa çəkilməsinə işarə edir. Allaha doğru yönələn sevgi insanı maddi dünyadan, nəfsinin zəifliklərindən uzaqlaşdırır: “...sevgi də sizi özünə sarar. Soyunmanız və önündə çılpaq qalmanız üçün məcbur edər... Bəmbəyaz olana qədər əzər, acı çəkdirər sizə” [13, s. 13-14].

C.X.Cübranın nəzəri planda söylədiyi fikirlərin bariz nümunəsini “Mirdadın kitabı” əsərində təhkiyəçinin Çaxmaqdaşı yamacına qalxan zaman üzləşdiyi çətinliklərin təsvirində görürük. Yol boyu çörəyini, əsasını, hətta geyimlərini belə itirərək çılpaq qalan təhkiyəçi maddi dünyanın əzablarına sinə gələrək ilahi sevgisinə doğru irəliləyən səyyahı simvollaşdırır. Təhkiyəçinin əsasını əlindən alan qocaların söylədiyi kimi:

Nə qədər zənginləşdikcə, o qədər fəqirləşdik

Nə qədər fəqirləşdikcə, o qədər zənginləşdik [15, s. 278].

A.İmanquliyevaya görə, “Mirdad mənəvi kamillik yolunu ümumbəşəri harmoniyaya aparan yeganə mümkün yol hesab edir” [7, s. 243].

“Cübranın sözləri” əsərində də “İnsanın ucalığı haqqında” bölməsində Cübran çox yaxın fikirləri səsəndirmişdir:

“Qoy yer üzünü alsın

Özünün nəyi varsa,

Çünki mən insanam, yoxdur sonum mənim”

[5, s. 58].

C.X.Cübranın “Peyğəmbər” və M.Nuaymənin “Mirdadın kitabı” əsərləri arasındakı fikir yaxınlığını göstərən cəhətlərdən biri həyatda bir-birinə təzad kimi görünən, mahiyyət baxımından isə ziddiyyətliyi nisbi xarakter daşıyan tərəflərə yanaşma tərzindədir. A.İmanquliyeva əsərdə bir sıra mühüm dünyagörüşü problemləri - azadlıq, həyat və ölüm, xeyir və şər, insan varlığının mahiyyəti və mənası kimi problemlərin qoyulduğunu qeyd edir [7, s. 129].

“Sevinciniz əslində pərdəsini qaldırmış kədərinizdir” [13, s. 28] deyən Cübrana görə, insan bir tərəfdən sevinc, digər tərəfdən isə kədərin qoyulduğu və hansı gözünün ağır gəldiyini müəyyənləşdirə bilməyən bir tərəzi kimidir. Hər bir sevincin arxasında kədərin olduğuna, hər bir kədərin də əslində bir xoşbəxtliyə, sevincə yas tutduğuna inanan ədib yaradılan bütün varlıqlara vəhdətdə yanaşır və ayrı-ayrı yaranmışlar üçün sevinc və kədərin nisbi olduğu məqamlarına diqqəti çəkir: “İçindən şərab içdiyiniz qədəh dulusçunun sobasında bişirilmiş olan qədəhin özü deyilmi? Ruhunuzu sakitləşdirən

ud bıçaq zərbələri ilə oyulmuş ağacın özündən başqa nədir ki?” [13, s. 28] Məhz bu kontekstdə M.Nuayməninin fikirlərinin C.X.Cübranla səsleşdiyini müşahidə edirik. M.Nuaymə də insanları ələkdən uzaq olmağa çağırarkən həyatdakı keyfiyyətlərə onların ziddiyyətliyi prizmasından yanaşaraq ayırd etmək istəyənlərə qarşı çıxır. Çünki, müəllifə görə, bir insanın şər hesab etdiyi digərlərinə faydalı ola bilər. Mirdad söyləyir: “Özünüz üçün şər görüb, nifrət etdiyiniz və çölə atdığınız şeyi sizdən başqaları özələrinə faydalı görüb mütləq alarlar. O zaman hər şey eyni anda necə həm yaxşı, həm pis ola bilər? Əslində nə pis, nə də yaxşıdır. Ancaq sizin “mən”iniz onu faydasız, sizdən başqa digər “mən” isə onu faydalı görmüşdür” [15, s. 302]. Buna görə də M.Nuaymə “yarada bilənin yaratdığını ortadan qaldıra biləcək qüdrətdə olduğunu” xatırladaraq ziddiyyətləri, düşmənlikləri aradan qaldırmağa çağırır, birliyə səsləyir. “Bütün Tanrı isbatları nəticə etibarilə bizə elm, qüdrət, iradə, yaxşılıq və xeyir sahibi uca bir varlığın, yəni Tanrının var olduğunu, aləmin meydana gəlməsinin və mövcud vəziyyətinin Onunla izah oluna biləcəyini ifadə edir. Bu mənada, yaxşı-pis, xeyir-şər, aləmdə nə varsa, hamısı Tanrının əsəridir” [10, s. 97].

Təzadlı keyfiyyətlərə münasibət C.X.Cübranın “Cübranın sözləri” əsəri üçün də xarakterikdir. Burada ədib “həyatın qədəhindən içdiyi hər qurtumun içinə qarışmış olan acının dəyərini”, “ürəyinə işləyən kədərin gözəlliyinə” [5, s. 27] inandığını söyləyir.

Əl-Mustafa və Mirdad arasındakı uyğunluğu göstərən cəhətlərdən biri də müəlliflərin hər iki qəhrəmanın yenidən insanlar arasına qayıdacaqlarına inanmalarıdır. Dini nöqtəyi-nəzərdən yanaşdıqda burada islam mövqeyindən axırıncı imamın zühuru, xristianlıq baxımından isə səmaya qaldırılmış İsa peyğəmbərin dönüşü hadisəsini xatırlatmaq lazım gəlir. Müsəlmanların sonuncu imamı olan Həzrət Mehdi'nin qeybə çəkilməsi bütün islam dünyasında qəbul olunan etiqad kimi bir sıra mühüm məsələlərlə bağlıdır. “Həzrət Mehdi (ə) Rəsulullah nəslindən olub Həzrət Əli (ə) və Həzrət Fatimə (ə) soyundan gələn Məsum İmamların sonuncusudur. 15 Şəban 255-ci Hicri tarixində dünyaya gəlmiş olan 12-ci məsum imam Allahın əmriylə qeybə çəkilmiş və ümumdünyə islam hakimiyyətini qurmağa təyin olunan vaxt yetişəndə Allah Təalanın izniylə qiyam edəcəkdir” [12, s. 5]. Dini nöqtəyi-nəzərdən, müəllifin də qeyd etdiyi kimi, intizari fərəc - qurtuluş intizarı adlanan imamın qiyami hadisəsi islam dinindən əvvəlki dinlərdə də mövcud olan və Allahın mömin insanları cahillərin törətdiyi fəlakətlərdən qurtaracağına əminlik ideyaları aşılayır. Əgər peyğəmbərlərin

tarixi missiyaları və həyatları insanlar üçün ötüb keçmiş ibrət dərsləridirsə, xilaskarların qayıdacağı inamı onların xoşbəxt gələcəyinə təminat etiqadıdır. “Qurtuluş intizari prinsipi Quranda olan daha böyük bir prinsipə, yəni “Allahın rəhmətindən ümidi üzməyin haram olması” prinsipinə söykənir. Bu prinsipə əsasən Allahın rəhmətinə inanan cəmiyyət heç bir zaman ümitsizliyə və boşluğa təslim olmamalıdır” [12, s. 9].

Eyni ideya xristianlıqda da müşahidə olunur və İsa peyğəmbərin qeybə çəkilməsi kimi göstərilir. “... Həzrəti-İsa bir mağarada raz və niyaz edərdi. Yəhudilər Yuda ilə bərabər onu tutub öldürmək üçün mağaraya girdilər. Dərhal Yuda onlara Həzrəti-İsa surətində görünüb həsr və izzət ilə o xaini tutub asdılar. Doğrudan “İsanı asdıq”, - zənn etdilər. Amma həqqi-taala onu Həzrəti-İdris kimi göyə qaldırdı” [8, s.73].

İsa peyğəmbərin səmaya qaldırılması da bir qayıdış ideyasına işarə olaraq, insanların daim Allah və onlar arasında bir xilaskarın gələcəyi inamına təminat verir. “İncil”də göstərilir ki, İsa peyğəmbər çarmıxa çəkildikdən üç gün sonra dirilir. Bu zaman o, insanlara deyir: “Göydə və yer üzündə bütün hakimiyyət Mənə verilmişdir. Sizə əmr etdiyim hər şeyi tutmalarını onlara öyrədin; və budur, Mən dünyanın sonuna qədər hər gün sizinləyəm” [8, s. 85].

Dini mənbələrdən qaynaqlanan xilaskar ideyası müxtəlif dövrlərdə ədəbiyyatda peyğəmbər obrazlarının yaranmasına, şair-peyğəmbər paralelinin formalaşmasına, fəlsəfi fikirlərdə də müşahidə etdiyimiz fəvqəlisan konsepsiyasının bədii təzahürünə gətirib çıxarmışdır. Bu baxımdan yanaşdıqda C.X.Cübranın əl-Mustafa və M.Nuayməninin Mirdad obrazları da həmin silsilənin yüksək ədəbi-fəlsəfi ideyalarla yaradılmış qəhrəmanlarıdır.

Çıxışlarının sonunda əl-Mustafa “böyük səssizlikdən geri dönəcəyəm” deyərək, ondan ayrılmayan insanlara ikinci gəlişi haqqında söz verir: “Lakin səsim qulaqlarınızdan kəsiləcək və sevgim xatirələrinizdən itəcəkdir. Sonra mən yenidən aranızda dönəcəyəm. O zaman daha zəngin bir ürək və ruha daha yaxın ola biləcək dodaqlarla danışacağam” [13, s. 74]. “Unutmayın ki, mən sizə yenidən dönəcəyəm” [13, s. 83] deyən əl-Mustafanın son sözlərində diqqəti cəlb edən bir məqam da vardır. C.X.Cübran yazır: “Çox qısa bir vaxt keçəcək, ruzgarlara bürünüb bir az dincələcəyəm və bir qadın mənə hamilə qalacaq” [13, s. 83]. Burada Cübranın peyğəmbər düşüncəsi ilə bağlı çox maraqlı məsələlər ortaya çıxır. Ədəbin yaradıcılığında şair-peyğəmbər paraleli tez-tez təsadüf olunan mövzulardandır. Romantik ədəbiyyatla da bağlı olan həmin cəhət Cübranın ədəbi-fəlsəfi görüşlərində orijinal və fərqli keyfiyyətlər

qazanır. Peyğəmbər obrazı üçün əl-Mustafanı – Məhəmməd peyğəmbəri seçən Cübran “bir qadın mənə hamilə qalacaq” deməklə İsa peyğəmbərin doğulması, Həzrəti Məryəmin hamiləliyi hadisəsindən də istifadə edir. “Cəbrayıl (ə) dedi: “Doğrudur, adətən, atasız övlad olmaz. Lakin belə əmrlər Allah-taala üçün asandır. Səndən bu tövr bir oğul vücuda gələcəyi Allah-taalanın əməlində qədirlənmişdir. Dəyişmək olmaz. Bu sözü deyib Həzrəti-Məryəmin yaxasından üfürdü və qeyb oldu. Həzrəti-Məryəm də dərhal özünü hamilə gördü” [11, s. 71].

Əslində, “Peyğəmbər” əsərində bəlli bir zaman yoxdur, burada vaxt məfhumu mücərrəd xarakter daşdığı kimi, C.X.Cübranın peyğəmbəri də dini-fəlsəfi dünyagörüşlərin sintezini ifadə edir. Eyni zamanda, sufizmin təliminin peyğəmbərlər, vəlilər haqındakı fikirləri də ərəb ədəbinin əsərindəki peyğəmbər düşüncəsi ilə səsləşir. “Mütəsəvviflərə görə, vəlilərin 3 əlaməti var: 1. Hər bir vəziyyətdə yalnız Allah ilə məşğul olar; 2. Yalnız Ona tərəf yol alar; 3. Yalnız Ona sığınar” [4, s. 58].

İkinci tərəfdən, C.X.Cübran geniş mənada insanlığın xilasını missiyasını daşıyan hər bir şairi peyğəmbərlərə bənzədir və gələcəkdə də doğulacaq neçə-neçə ədibə işarə edir. Təsadüfi deyil ki, ərəb tədqiqatçısı Nadim Nuaymə əl-Mustafanı “Cübranın xilas olunmuş insan haqqındakı ən yüksək ideali” [17, s. 271] hesab edirdi.

“Mirdadın kitabı” romanında Miradın yenidən qayıdacağı fikri daha qabarıq göstərilir. Aida İmanquliyeva yazır: “Mirdad” adının özü rəmzi mənasi ilə diqqəti cəlb edir. Ərəb dilində bu söz “qayıdan” mənasını verir və bəşəriyyəti düçar olduğu günah, yalan və riyakarlıqdan yenidən xilas edən, “onun gözlərini həqiqətə açan” məsih ideyasını daşıyır” [7, s. 241]. Çox maraqlıdır ki, Cübranın “Cübranın sözləri” əsərində Ustadın şagirdi əl-Muhtədə adlanır ki, bu söz də ərəbcə “doğru yolda, haqq yolda olan” mənasını verir. Ustadın adıyla el-el dolayan əl-Muhtədə İsa peyğəmbərin həvarilərinin onun kəlamlarını insanlara çatdırması baxımından eyni missiyayı daşdığı rəmzi formada əks olunmuşdur. Burada əl-Muhtədə insanlar arasında peyğəmbər kimi qəbul edilən Ustadın ona əmanət etdiyi əlyazısını bir güşəyə çəkilərək qırx gün oxuyub-öyrəndikdən sonra xalqa Ustadın sözlərini çatdırmaq üçün el-el gəzməyə başlayır. M.Nuaymənin romanındakı təhkiyəçi və Miradad obrazları sözügedən xüsusiyyətlər baxımından da “Cübranın sözləri” əsəriylə səsləşir. “Mirdadın kitabı” əsərində Şamadam Miradadın kitabını təhkiyəçiyə verir və məhz əsərin təhkiyəçisi Miradadın sözlərini təqdim edir.

“Mirdadın kitabı” əsərində Cübranın yaradıcılı-

ğında tez-tez təsadüf etdiyimiz şair-peyğəmbər paralelinin tərəfləri sanki ayrılmışlar; əsərin təhkiyəçisi şairi, Miradad isə peyğəmbəri təmsil edir. Lakin təhkiyəçi, eyni zamanda, Miradadın elçisidir, yəni M.Nuaymə özünəməxsus usuldan istifadə edərək əsas fikri mühafizə etmişdir. Əsərdə təsvir olunur ki, Miradad kitabını qorumaq üçün zirvədə həbs etdiyi Şamadama elçisinin gələcəyi və həmin kitabı ondan qəbul edəcəyini xəbər verir: “Səndən kitabı alıb, dünyaya elan etməsi üçün elçimi göndərəcəyəm. Elçimi bu işarətlərdən tanıyacaqsan: Səvvən yoxuşundan bu təpəyə çıxacaq. Yola çıxarkən yeddi tikə çörək, bir əsa və tam geyimli olacaq” [15, s. 288]. Bundan sonra Miradad özünün qayıdacağını da söyləyir. Yenə də zamanı mücərrəd olan əsərdə müəllif simasında Miradadın elçisi gəlirsə, Miradadın qayıtması gələcəyin hadisəsi qismində verilir. Burada da diqqəti cəkən bir məqamla qarşılaşırıq. Təhkiyəçinin Şamadama söylədiyi “mənə danışdığın böyük ustad Miradadın və yoldaşlarının hekayəsini bu günə qədər dünyada heç kəsin eşitməməsi çox təəccüblüdür” fikirlərinə Şamadam belə cavab verir. “Bəlkə də vaxtı gəlməmişdir. Bəlkə də fərqli bir isim altında öyrədir onlara. Lakin mən Miradadın gəmini dəyişdirdiyi kimi bütün dünyanı da dəyişdirəcəyindən əminəm” [15, s. 289]. Diqqətimizi cəlb edən “fərqli bir isim altında öyrədir” ifadəsiylə M.Nuaymə Tanrıdan gələn sözləri insanlara çatdıran peyğəmbərləri, filosofları, şairləri nəzərdə tutur. Təsadüfi deyil ki, Miradad “Nuha belə öyrətmişdim. Sizə də belə öyrədirəm” [15, s. 307] deməklə əsərdəki qeyri-müəyyən zamanı ifadə edir. Bu sözlər Cübranın “vardım və varam, sonunadək var olacam zamanın, çünki yoxdur sonum mənim” [5, s. 8] sözləriylə də səsləşir. Miradadın nəzərdən keçirdiyimiz fikirləri “Cübranın sözləri” əsərində “Ustadın digər söylədikləri” bölməsində belə bir fikirlə də üst-üstə düşür: “Başlanğıcdan bəri burdayam və günlər sona çatanadək burada olacağam, çünki mənim varlığımın sonu yoxdur” [5, s. 71]. Bu düşüncələrin davamı kimi Cübranın söylədiyi “insanın ruhu Tanrının yaradılışda özündən ayırdığı bir məşəldir” sözlərindən də görüldüyü kimi, ədib öz qəhrəmanı ilə zaman-zaman müxtəlif formalarda meydana çıxan, mahiyyətdə isə vahid Tanrı ideyasına söykənən düşüncəyə sahib olanları nəzərdə tutur.

“Mirdad insanlara mənlilərindən itirdiklərini özlərinə qaytaracaq” deyən ədib insanlardakı ilahi balansı bərpa etməyə çalışır. Onun bir Tanrı elçisi simasında meydana çıxdığını M.Nuaymə aydın şəkildə söyləyir: “Mən insanlar üçün bir Tanrı, Tanrı üçün də bir insanam” [15, s. 308]. Lakin insanlarla, müəllifin də qeyd etdiyi kimi, “daha əvvəl heç bir

insanın və kitabın danışmadığı bir dillə” danışan Mirdad ayrı-ayrı peyğəmbərlər və seçilmiş insanların, eyni zamanda, C.X.Cübranın ideyalarına bələdcilik etsə də, hər şeydən əvvəl M.Nuayməninin özünəməxsus ədəbi-fəlsəfi düşüncələrinin elçisidir. A.İmanquliyeva da hər iki əsəri orjinal və yüksək mənəvi keyfiyyətlər təbliğ edən ədəbi-fəlsəfi nümunələr kimi qiymətləndirmişdir.

Göründüyü kimi, hər iki əsərin yüksək məziyyəti görkəmli şərqşünas alim A.İmanquliyeva tərəfindən də dəyərləndirilmiş, “Peyğəmbər” əsərini yazıcının bitkin və formalaşmış fəlsəfi konsepsiyasının ən bariz örnəyi kimi qiymətləndirmişdir. Tədqiqatçıya görə, Cübran insanı kainatın ən yüksək nailiyyəti hesab etmişdir [7, s. 129]. Nuayməninin “dini-fəlsəfi, mənəvi-etik və müəyyən dərəcədə sosial baxışlarının məcmusu” [7, s. 241] hesab etdiyi “Mirdadın kitabı” əsəri də görkəmli şərqşünas alimə görə, insanlığa vacib olan ideyaların carçısıdır.

Ədəbiyyat

1. Bəsirə. Ə. Cübran Xəlil Cübran. Bakı: Nurlan, 2005.
2. Cümşüdoğlu N. Füzulinin sənət və mərifət dünyası. Bakı-Tehran: Sürüş, 1997.
3. Əliyev R. İslam. Bakı: İrşad mərkəzi, 2004.
4. Əttar. F. Təzkirətül-övliya. Bakı: Elm və təhsil, 2011.
5. Halil C. Sözlər. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993.
6. Xəlilov S. Aida İmanquliyeva yaradıcılığının izi ilə. Şərq ruhunun Qərb həyatı. Bakı: Şərq-Qərb, 2009.
7. İmanquliyeva A. Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri. Bakı: Elm, 2003.
8. İncil. Bakı: Bibliya Tərcümə İnstitutu.
9. İslamda inanc esasları (ed. Topaloğlu B., Yavuz Y.Ş.) İstanbul: M.Ü.İlahiyat fakültesi Vəqfi Yayınları, 1998.
10. İslam düşüncəsində din felsefesi (ed. Taylan N.) İstanbul: Marmara Universitesi İlahiyat fakültesi Vəqfi Yayınları, 1997.
11. Quran (Tərcümə edənlər: Z.Bünyadov, V.Məmədəliyev). Bakı: Möminin nəşriyyatı, 2000.
12. Mütəhhəri A.Ş.M. Mehdi (ə) qiyamı. Bakı: Sabah, 1995.
13. Gibran K. Prophet. New York: Alfred A.Knopf, 1998.
14. Həjjar N. Ameen Rihani's humanist vision of Arab nationalism / Rihani Ameen. Bridging East and West. A pioneering Call for Arab-American Understanding (Edited by Nathan C.Funk, Betty J.Sitka). New York: University press of America, 2004.

15. Naimy M. The book of Mirdad. New York: Arkana penguin books, 1993.
16. Naimy M. Till we meet. Bangalore: Indian Institute of World Culture, 1957.
17. Naimy N. Mikhail Naimy. Beirut: American University of Beirut, 1967.
18. Имангулиева А.Н. Корифейи новоарабской литературы, Баку, Елм, 1991.

Basira Azizalieva

K. Gibran's *The Prophet* and M.Naimy's *The Book of Mirdad* works in Aida Imanguliyeva's researches Summary

The researches of Aida Imanguliyeva, who served to the development of Azerbaijan Oriental studies unprecedentedly and presented important works on the field of world Oriental studies, have been dedicated to the study of important problems. The study of Arab Mahjar literature takes an important place in the orientalist-scientist's researches. Aida Imanguliyeva placed a high value on M. Naimy's novel entitled “The Book of Mirdad” and K. Gibran's “The Prophet” work who are the great representatives of Mahjar literature. M.Naimy also inspired by Gibran's “The Prophet” work while writing his novel “The Book of Mirdad”. That's why there are some similar motives that coincide with each other in these works.

According to A. Imanguliyeva, similarities are noticeable in these two works in terms of main notion, idea, and there are moralizations and advice for people related to issues such as how to live, get rid of faults, comprehend the real meaning of life and join Allah in the works.

Immigrant Arab writers' mentioned works reflect literary-philosophical thoughts on human, life, world, God, love and other issues. K.Gibran and M.Naimy wrote unique literary samples which were being discussed in the East and West for a long time, noted as famous works of the world literature in the modern period as well, benefiting from holy religious books, stories about prophets' life, various philosophical trainings, as well as German philosopher Friedrich Nietzsche's “Thus Spoke Zarathustra” work in an original way.